

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

AZƏRBAYCANDA TURİZMİN İNKİŞAFINA SOSIAL-MƏDƏNİ AMİLLƏRİN TƏSİRİ

İxtisas: 6307.01 – Sosial dəyişiklik və inkişaf
Elm sahəsi: Sosiologiya
İddiaçı: **Tural Mahmud oğlu Səlifov**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

BAKI - 2021

Dissertasiya işi Azərbaycan Turizm və Menecment Universitetinin “Beynəlxalq münasibətlər” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: sosiologiya üzrə elmlər doktoru, professor
Hüseyn Tapdıq oğlu Qaraşov

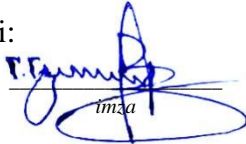
Rəsmi opponentlər: fəlsəfə elmləri doktoru, professor
Sakit Yəhya oğlu Hüseynov

sosiologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Anar Hübət oğlu Fərmaylov

sosiologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Bədəl Əsədulla oğlu Əhmədov

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutunun nəzdində fəaliyyət göstərən BED 3.02 Birdəfəlik Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının sədri:

sosiologiya elmləri doktoru, professor
Hüseyn Tapdıq oğlu Qaraşov

Dissertasiya şurasının elmi katibi:

fəlsəfə elmləri doktoru, dosent
Ziba Bahadır qızı Ağayeva

Elmi seminarın sədri:

fəlsəfə elmləri doktoru
Füzuli Məhəmməd oğlu Qurbanov

İŞİN ÜMUMİ XÜLASƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi: Turizmin sosial-mədəni aspektdə araşdırılması göstərir ki, turizmin inkişafında sosial-mədəni amillərin kifayət qədər nəzərə alınmaması, həm turizm, həm bölgə əhalisi, həm də yerli təbii şərait üçün böyük problemlərin yaranmasına səbəb olur. Bu isə, öz növbəsində turizmin zəifləməsinə, sosial-mədəni və ekoloji problemlərin yaranmasına şərait yaradır. Bu baxımdan, turizmin sosial-mədəni aspektlərinin araşdırılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Turizmin inkişafında səmərəli məqamlarla yanaşı, təhlükəli məqamlar da vardır. Bu sahədə aparılan elmi tədqiqatlar müsbət və mənfi tendensiyaları müəyyənləşdirmək, proqnozlaşdırmaq və tənzimləmək baxımından böyük əhəmiyyətə malikdir. Yəni, turizm sahəsində elmi-strateji layihələr olmadan heç bir uğur əldə etmək mümkün deyildir.

Turizmin müxtəlif növlərinin inkişafı bir çox elm sahələrinin, incəsənət və sənət növlərinin, iqtisadi sektorların aktuallaşmasına və inkişafına maddi-texniki baza yaratdığı üçün onun tədqiqi də müxtəlif sahələr arasında sinergetik əlaqələrin formalaşmasına təkan verir.

Turizm müxtəlif xarakterli maneələri dəf etmək iqtidarında olan böyük sosial hadisədir. Azərbaycanda turizmdən bir təbliğat vasitəsi kimi istifadə olunmağa bilər. Xüsusilə, mədəni turizmin inkişaf etdirilməsi ilə erməni lobbisinin və digər düşmən qüvvələrin Azərbaycan barədə yaratdıqları neqativ sindromları ortadan qaldırmaq, eyni zamanda, Azərbaycanın multikultural bir məkan kimi Beynəlxalq aləmdə imicini yüksəltmək mümkündür.

Turizmin inkişafı yerli şərait və potensiala əsaslandığı üçün Azərbaycanda turizmin tədqiqinin özünəməxsus elmi-nəzəri və metodoloji əsasları formalaşmalı və turizmin inkişafı ilə bağlı konsepsiyalar ortaya qoyulmalıdır. Yerli mütəxəssislərin bu sahədə apardıqları tədqiqatlar qarşıya qoyulan strateji hədəfə doğru istiqamətlənən mühüm addımlardır.

Ənənəvi enerji növlərinin tükənməsi, alternativ enerji növlərinin aktuallaşması, təhsil, turizm kimi sahələrin sosial-iqtisadi səmərəliliyinin daima artan xətt üzrə inkişaf etməsi, alternativ inkişaf modellərinin yaranmasına şərait yaradır. Xüsusilə, bütün aktual inkişaf

istiqlamətlərini özündə cəmləşdirən və onların inkişafına təkan verən turizmin Azərbaycanda inkişafının təmin olunması, gələcək dünya nizamında özünəməxsus yer almaq perspektivi baxımından aktualdır. Turizmin inkişaf istiqamətlərinin proqnozlaşdırılması və strateji hədəflərin müəyyənləşdirilməsi yolları, ilk növbədə turizmin sosial-mədəni araşdırılmasından keçir.

Turizmin inkişaf etdirilməsi iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin formalaşmasını və inkişaf etməsini təmin edir. Xüsusilə, Azərbaycanda postneft erasının başlaması və alternativ iqtisadi inkişaf sahələrinin inkişaf etdirilməsinə ehtiyacın ortaya çıxması durumunda turizmin inkişaf etdirilməsi mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Azərbaycanda bölgələrin sosial-iqtisadi və sosial-mədəni problemlərinin həllində turizmin böyük əhəmiyyəti vardır. Bölgələrdə turizmle bağlı inkişafın təmin olunması üçün turizm sahəsi ilə bir çox sosial-iqtisadi layihələrin birgə hazırlanmasını və tətbiqini təmin etmək lazımdır. Bu baxımdan, turizmin sosioloji araşdırmaları böyük əhəmiyyətə malikdir.

Turizmin inkişafı işsizlik probleminin həll olunmasında mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu sektorun inkişafı işsizliklə bağlı bir çox sosial problemlərin həll olunmasına şərait yaradır. Xüsusilə, ekoloji və kənd turizminin inkişaf etdirilməsi bölgələrdə sosial-iqtisadi problemlərin həll olunmasına imkan verir.

Sosial-mədəni turizmin inkişaf etdirilməsi bölgələrdə ənənəvi şəkildə mövcud olan sənətlərin və mətbəx mədəniyyətinin inkişaf etdirilməsinə və tədricən müəyyən sahələrdə brend məhsulların yaranmasına, son nəticədə ixraca əsaslanan iqtisadiyyatın inkişafına zəmin hazırlayır. Həmçinin, təhsil səviyyəsinin, xarici dil biliminin inkişafına mühüm təsir göstərir, eləcə də əhalinin tolerantlıq səviyyəsinin artmasına və cəmiyyətdə multikultural mühitin yaranmasına təsir edir.

Mədəni turizmin inkişaf etdirilməsi ölkənin dünya səviyyəsində tanınmasına və beynəlxalq siyasətin subyektinə çevrilməsinə, eyni zamanda, ölkədə mədəni abidələrin bərpasına, muzeylərin inkişaf etdirilməsinə, tarixi yaddaşın gücləndirilməsinə şərait yaradır.

Azərbaycanda beynəlxalq nəqliyyat qovşağı, İpək Yolu, şimal-cənub nəqliyyat yolu layihələrinin həyata keçirilməsinə paralel olaraq ölkədə sosial-mədəni turizmin inkişaf etdirilməsi üçün, onun nəzəri əsaslarının öyrənilməsi və mövcud problemlərin müəyyənləşdirilməsi

və onların aradan qaldırılması yollarının araşdırılması labüddür.

Turizmin sosiologiyası və onun sosial-mədəni aspektlərinin araşdırılması sahəsində tədqiqatlar son dövrlərdə həyata keçirilməyə başlamışdır. Bu sahədə birbaşa tədqiqat aparan mütəxəssislərin sayı kifayət qədər deyildir. Lakin, turizm elə bir sahədir ki, onun mövcud coğrafiya və cəmiyyət kontekstində nəzəri əsasları işlənilib hazırlanmadan heç bir praktiki nəticə əldə etmək mümkün deyildir.

Turizmin iqtisadi, sosial və mədəni aspektdən araşdırılması əsas yerlərdən birini tutur. Əsasən Avropa və ABŞ-da turizmin sosial-mədəni fenomen kimi nəzəri tədqiqi və praktiki tətbiqi ilə P.Keller, F.Forster, C.Fricen, C.Smit, P.Druker, E.Makdauel, T.O'Driskoll, D.Brices, L.Likoriş, A.Kerşou, F.Brodel, K.Krapf, P.Bernekker, C.Bouen, C.Meykenz, R.Vuds, D.Makauley, Linn Van Der Vaqen, C.Meyo, P.Carvis, L.Prentis, F.Francialli, H.Hancut, D.Caferi, P.Şeklford, E.Fayos-Sola, E. Cohen, F. Kotler, A. Bull və b. məşğul olmuşdur.

Rus tədqiqatçılarından L.İonin, M.Kabuşkin, V.Kvartalnov, L.V.Preobrajenski, N.Mironenko, Y.Vedenin, M.Nemolyayeva, L.Xodorkov, Q.Dolmatov, P.Karavayev, V.Kvartalnov, V.Senin, K.Borisov, V.Birjakov, A.Aleksandrova, V.Pazenok və T. Parxomenko turizmin fəlsəfəsi və sosial-fəlsəfi fenomenologiyası və antropologiyası ilə, kulturoloji aspektləri ilə V.Lyax, V.Antonenko, mənəvi-ekoloji aspektləri ilə İ.Zyazyun, O.Leviskaya, politoloji baxımdan F.Rudiç, sosioloji məsələlərilə isə S.Qorski, Y.Yakovenko məşğul olmuşlar.

Türkiyə tədqiqatçılarından Hasan Zafer Doğan, Faruk Pekin, Muammer Tuna, Aslıhan Yanardağın və b. turizmin sosial-siyasi və iqtisadi əhəmiyyəti barədə sanballı əsərləri vardır.

Azərbaycanda turizm sahəsinin elmi araşdırılması sahəsində ilk addımlar atılmaqdadır. Son dövrlərdə əsərlərindən yararlandığımız və turizmin əsasən iqtisadi, coğrafi və digər aspektlərini araşdıran müəllif və tədqiqatçılara B.Ə.Bilalov (Turizm fəaliyyətinin tənzimlənməsi, Turizmin menecmenti)¹, V.S.Dərgahov (Azərbaycanın Xəzərsahili

¹ Bilalov, B.Ə. *Turizm fəaliyyətinin tənzimlənməsi* / B.Ə.Bilalov-Bakı: Mütərcim, -2006. -276 s.; Bilalov, B.Ə. *Turizmin menecmenti. Dərs vəsaiti.* / B.Ə.Bilalov-Bakı: Mütərcim, - 2008. - 372 s.

rekreasiya-turizm ehtiyatları)², Ə.Q.Əlirzayev (Turizmin inkişafının sosial-iqtisadi problemləri)³, S.İ.Aslanova, F.İ.Qurbanov (Azərbaycanda turizmin inkişaf problemləri)⁴, H.B.Soltanova (Mehmanxana təsərrüfatı)⁵, A.N.Həsənov, C.A.Məmmədov, S.H.Rəhimov, M.Q.Rzayev, A.X.Cabbarov, M.Müseiybov, Ə.Əyyubov, A.Salmanov, S.Həsənov, M.M.Ağakərimov, S.İ.Babazadə və b. aid etmək olar.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Dissertasiya işinin məqsəd və vəzifələri, Azərbaycanda turizmin inkişaf xüsusiyyətlərini və turizmin inkişafına təkan verən amilləri müəyyənləşdirmək, beynəlxalq turizmin sosial və mədəni amillərini müqayisəli şəkildə öyrənmək, eyni zamanda onların yerli sosial-mədəni mühitə təsirlərini ortaya qoymaqdan ibarətdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı konkret vəzifələr qarşıya qoyulmuşdur:

- Beynəlxalq turizmin özünəməxsus universal xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək və onun müxtəlif mədəniyyətlər ilə əlaqəsini müqayisəli şəkildə araşdırmaq; Azərbaycanda turizmin inkişafına təsir edən sosial-mədəni amilləri sosioloji tədqiqatlar nəticəsində müəyyənləşdirmək və ortaya qoymaq;
- Turizmin mürəkkəb sosial-mədəni strukturunu və onun tərkib elementlərinin qarşılıqlı təsirini müəyyənləşdirmək;
- Azərbaycanda turizmin inkişaf dinamikasında meydana çıxan qanunauyğunluqları və prinsipləri ortaya qoymaq;
- Yerli sosial-mədəni amillərin yerli turizmin formalaşmasına və inkişafına təsirini öyrənmək;
- Beynəlxalq turizm amillərinin yerli sosial-mədəni mühitə təsirini müəyyənləşdirmək;
- Yerli turizm ilə mövcud sosial-mədəni mühit arasında qarşılıqlı əlaqənin xarakterini və problemlərini müəyyənləşdirmək;

² Dərgahov, V.S. *Azərbaycanın Xəzərsahili rekreasiya-turizm ehtiyatları / V.S.Dərgahov-Bakı: Sabah, -2003. -132 s.*

³ Əlirzayev, Ə.Q., Aslanova, S.İ. *Turizmin inkişafının sosial-iqtisadi problemləri / Ə.Q. Əlirzayev- Bakı: Adiloğlu, -2006. -164 s.*

⁴ Qurbanov, F.İ. *Azərbaycanda turizmin inkişaf problemləri / F.İ.Qurbanov-Bakı: Adiloğlu, -2007. -343 s.*

⁵ Soltanova H.B., Ağakərimov M.M., Babazadə S.İ. *Mehmanxana təsərrüfatı. Dərs vəsaiti / H.B.Soltanova-Bakı: Parni İz Bakı, -2005. -223 s.*

- Azərbaycanca turizmin inkişafına təsir edən sosial-mədəni amillərlə bağlı tövsiyələr vermək.

Tədqiqatın obyektini Azərbaycan Respublikasının turizm sahəsidir.

Tədqiqatın predmetini Azərbaycan Respublikasında turizmin inkişafına təsir edən sosial-mədəni təsirlərin rolunu öyrənmək təşkil edir.

Tədqiqat metodları: Dissertasiya işinin metodoloji əsasını yerli və xarici ölkə tədqiqatçılarının əldə etdikləri elmi nəticələr, Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin materialları, Ümumdünya Turizm Təşkilatının məlumatları, aparılan sosioloji sorğu materiallarının təhlili, turizm ilə bağlı yerli və beynəlxalq qanun, proqram və digər normativ-hüquqi sənədlər, ölkə başçısının müvafiq fərman və sərəncamları təşkil edir. İşin yerinə yetirilməsində müqayisəli təhlil, deduksiya və induksiya üsullarından istifadə edilmişdir.

Müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar. Dissertasiya işinin müdafiyyə təqdim edilən əsas müddəaları aşağıdakılardır:

- Beynəlxalq standartlara uyğun mədəni turizm marşrutlarının artırılması və ümumiyyətlə ölkədə turizmin inkişafı üçün, turizm sahəsində bir çox elm sahələrinin sinergetik vəhdətini təşkil edən elmi-araşdırma mərkəzinin yaradılması vacibdir.
- Turizmin inkişafında bölgə əhalisinin maddi-mənəvi maraqlarını qarşılayan iştirakını təmin olunması sahəsində sosial layihələr həyata keçirmək vacibdir.
- Qonşu dövlətlərlə turizm sahəsində rəqabət aparmaq üçün, bölgədə bənzəri olmayan yeni ekoloji və mədəni turizm növlərinin inkişaf etdirilməsi vacibdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Tədqiqat əsərinin əsas yeniliyi ilk dəfə Azərbaycanda turizmin sosial-mədəni amillərinin turizm sosiologiyası kontekstində sistemli şəkildə araşdırılmasıdır. Biz turizmin mürəkkəb sosial-mədəni fenomeninin strukturunu və onun tərkib elementlərinin qarşılıqlı təsirini, onların inkişaf dinamikasında ortaya çıxan qanunauyğunluqları ortaya qoymağa çalışdıq. Problemin qoyuluşu ilə müəyyən olunan elmi yenilik aşağıdakı müddələrdə öz əksini tapır:

- Azərbaycanda turizmin sosial-mədəni amillərinin yerli mühitə və yerli sosial-mədəni dəyərlərin turizmə qarşılıqlı təsirinin

sosioloji təhlili aparılmış və nəzəri-metodoloji aspektləri işlənilib hazırlanmışdır.

- Sosioloji sorğu əsasında Azərbaycanda turizmin sosial-mədəni aspektləri müəyyənləşdirilmiş, təhlil olunmuş və onların tətbiqi ilə bağlı tövsiyələr irəli sürülmüşdür.
- Turizmin inkişafında mədəniyyət fenomeninin yeri və rolu müəyyənləşdirilmiş, eyni zamanda, mədəniyyətin formalaşmasına turizmin təsirləri müəyyənləşdirilmişdir.
- Turizmin cəmiyyətin inkişafında rolu ortaya qoyulmuş və eyni zamanda sosial mühitin turizmin formalaşmasına təsirləri sosioloji tədqiqatlar nəticəsində araşdırılmışdır.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti: Azərbaycanda turizmin sosial-mədəni amillərinin yerli mühitlə qarşılıqlı şəkildə araşdırılmasının nəticələri və verilən tövsiyələr, Azərbaycanda turizm şirkətlərinin fəaliyyətinin təkmilləşməsində əhəmiyyətli rola malikdir. Tədqiqat işində irəli sürülən təklif və tövsiyələr müvafiq proqram və layihələrin, normativ-hüquqi sənədlərin hazırlanmasında, turizmin tədrisində istifadə edilə bilər.

Tədqiqatın nəticələrinin aprobasiyası: Dissertasiyanın əsas müddəaları və tədqiqat işindən irəli gələn təkliflər respublika, regional və beynəlxalq elmi praktik konfrans və seminarlarda müzakirə olunmuş və təsdiq edilmişdir.

Dissertasiya işinin əsas mahiyyətini əks etdirən və elmi cəhətdən əsaslandırılmış tövsiyələr 8 məqalə, o cümlədən 3 məqalə xaricdə və 5 konfrans materialı və tezis, o cümlədən 2 konfrans materialı və tezis xaricdə olmaqla dərc olunmuşdur.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi: Dissertasiya işi titül vərəqi - 1 səhifə, mündəricat – 1 səhifə (1211 işarə), giriş – 7 səhifə (15008 işarə), 1-ci fəsil 48 səhifə (94787 işarə), 2-ci fəsil 37 səhifə (70229 işarə), əsas nəticələr – 3 səhifə (4537 işarə), 165 adda istinad olunmuş ədəbiyyat siyahısı – 11 səhifə (13989 işarə) olmaqla ümumilikdə 141 səhifədən ibarətdir. Dissertasiya işində istifadə edilmiş, şəkil, cədvəl, ədəbiyyat siyahısı və əlavələr istisna olmaqla dissertasiyanın ümumi həcmi 198.773 işarədir.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiya işi iki fəsil, 6 yarımfəsildən ibarətdir. İşin **“Turizmdə sosioloji amillərin nəzəri-metodoloji əsasları”** adlanan birinci fəslində nəzəri-metodoloji aspektlər araşdırılmışdır. Qeyd olunmuşdur ki, dünyada müasir turizm hadisəsi əsasən XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq sənayeləşmənin, nəqliyyat növlərinin, rabitə vasitələrinin, şəhərləşmə prosesinin sürətlənməsinə və tədricən dünyanın kiçilərək qlobal bir cəmiyyətə çevrilməsinə şərait yaradan ETİ səviyyəsi ilə yanaşı, İkinci Dünya Müharibəsindən sonra dünyanın bir çox regionlarında demokratiyanın inkişafı və təhlükəsiz həyat şəraitinin təmin olunması, əmək hüquqları sahəsində böyük nailiyyətlərin əldə olunması, ödənişli məzuniyyətlərin tətbiqi, gəlirlərin, asudə vaxtın və istəyin artması, nəqliyyat vasitələrindən istifadədə qiymətlərin endirilməsi, elm-təhsil səviyyəsinin yüksəlməsi, reklamın inkişafı, əhali artımı ilə bağlı sosial dinamikanın artması, həmçinin şəhər əhalisinin ekoloji faciə ilə üzləşməsi dünyada turizmin inkişaf edərək bir trilyon ABŞ dollarından çox gəlir gətirən ən böyük qlobal xidmət sektoruna (dünya əmək qüvvəsinin 10%-ni təşkil edir) və ən çox gəlir gətirən üç iqtisadi sahədən (neft, avtomobil) birinə çevrilmişdir. Turizmin inkişafında və genişlənməsində əsas amillərdən biri də SSRİ-nin süqutu, Çinin qismən demokratikləşməsi və Avropa ölkələri arasında sərhədlərin şəffaflaşması olmuşdur. Lakin 11 sentyabr 2001-ci ildən sonra Yaxın və Orta Şərqdə baş qaldıran münaqişələr, qiyamlar, miqrasiyalar, terror hadisələri nəinki Asiya, hətta bütün dünya turizmi üçün təhlükəyə çevrilmişdir.

Turizm yalnız iqtisadi deyil, həm də sosial-mədəni, siyasi-hüquqi məsələləri özündə birləşdirən və daima yenilik, cəlbedicilik tələb edən mürəkkəb bir fenomendir. Turizmin inkişafı bir tərəfdən dövlətin və turizm şirkətlərinin praktiki fəaliyyətinə bağlıdırsa, digər tərəfdən ölkənin daxili resurslarının və ortaya çıxan problemlərin səbəblərinin elmi araşdırılması ilə əlaqədardır.

Sosial elmlərin bir qolu hesab olunan turistika – turizmlə bağlı fəaliyyət və hadisələrin mahiyyətini, vəziyyətini, təsirlərini, inkişaf şərtlərini sosial-iqtisadi, sosial-mədəni aspektlərdən tədqiq edən, turizm hadisələriylə bağlı ortaya çıxan problemlərin səbəb və

nəticələrini, turizm əlaqə və fəaliyyətlərinin əsas prinsiplərini müəyyənləşdirən, turizmin iqtisadiyyat, siyasət, sosiologiya, psixologiya, hüquq, idarəetmə, ekologiya, kulturologiya, tarix, arxeologiya, coğrafiya və digər elmlərlə qarşılıqlı əlaqəsini yaradan müasir sinergetik elm sahəsidir. Turistikanın əsas tədqiqat obyektini turizm sənayesi, tədqiqatın rekreasiv tərkibi və subyektini isə turistdir. Turizm bu gün elə bir global fenomenə çevrilmişdir ki, onun nəinki bir, hətta bir neçə elm sahəsində tədqiqi qeyri-mümkün olmuşdur. Çünki bu sahənin tədqiqi, bir neçə elm sahəsinin sinergetik əlaqəsini və yeni elmi metodların tətbiqini tələb edir. Qərbi ölkələrində bu sahədə görülən ilk elmi-nəzəri işlər əsasən turizmin mikroiqtisadi, tarixi və sosial-mədəni aspektlərini əhatə etmişdir. Sonralar turistin hərtərəfli psixoloji xüsusiyyətlərini ortaya qoyan psixocoğrafiya, turistin (və ya turist qrupunun) və onu qəbul edən cəmiyyətin motivasiyasını, rolunu, münasibətini, qarşılıqlı təsirini araşdıran bir sosioloji bilik sahəsi kimi, mürəkkəbləşən və qloballaşan ekoloji, siyasi və iqtisadi biliklərlə üzvi şəkildə bağlı olan turizm sosiologiyası meydana çıxmışdır. Bu tədqiqatlar çərçivəsində turizm sahəsinin turizm menecmenti, turizm ekologiyası, biosfera və turizm, turizm iqtisadiyyatı, rekreasiv coğrafiya, regional turizm, turizm pedaqogikası, turizm psixologiyası və digər bu kimi bir neçə elmi istiqamətləri formalaşmışdır.

Turizmin tədqiqi əsasən üç aspektdə geniş yayılmışdır. Bir qrup tədqiqatçılar turizmin ərazi-coğrafi davranış norması, digərləri asudə vaxt fəaliyyəti, başqa bir qrup isə onun regionun iqtisadi inkişaf göstəricisi kimi tədqiqinə üstünlük vermişlər. Bu tədqiqatlar çərçivəsində turizm elminin bir çox sahələri formalaşmışdır. Aparılan tədqiqatlar turizm anlayışının və onun fəaliyyətinin sosioloji müəyyənliyini, turistin rolunun tədqiqini, turizm fəaliyyətinin empirik indikatorlarının üzə çıxarılmasını, turizm növlərinin və turist motivlərinin təsnifatını, turizmlə bağlı sorğu materialları və statistikanın aparılmasını, turizm sosiologiyasının metodoloji bazasının inkişaf etdirilməsi və digər məsələlərini əhatə etmişdir.

Turizm sosiologiyası – xarici bir ölkəyə gələn turistin qarşılaşdığı sosial-mədəni mühiti, fərqli sosial-mədəni ünsürləri təmsil edən insanların qarşılıqlı münasibətlərini və təsir mexanizmlərini, sosial-mədəni mühitdə baş verən dəyişiklikləri, turizm fəaliyyətindən irəli

gələn və onlara təsir göstərən sosioloji amilləri araşdıran yeni bir sahədir. Bu sahədə aparılan tədqiqatlar həm müxtəlif ölkələrin çərçivəsində, həm də beynəlxalq elmi və təşkilati səviyyədə həyata keçirilir. “Turizm Sahəsində Elmi Ekspertlərin Beynəlxalq Assosiasiyası” (TSEEBBA), “Ümumdünya Turizm Təşkilatı” (ÜTT) və digər bu kimi mötəbər elmi-praktiki təşkilatlar turizmin elmi-nəzəri tədqiqində mühüm rol oynayırlar.

Qeyd olunan fəslin birinci bölməsində müxtəlif tədqiqatçıların təsnifatlarına istinad edilməklə araşdırmalar aparılmışdır. Biz də öz təsnifatımızı mövcud təsnifatlara əsaslanmaqla, bir az fərqli şəkildə təqdim etməyi məqsədəuyğun hesab etmişik:

- Sayına və strukturuna görə:

Bura mütəşəkkil və ya qeyri-mütəşəkkil fərdi, qrup və kütləvi turizmi aid etmək olar. Bura ölkəyə valyuta gətirən giriş turizmini (incoming) və ölkədən valyuta çıxaran çıxış turizmini (outgoing) də aid etmək mümkündür. Hər iki turizm növünü kütləvi beynəlxalq turizm əhatə edir. Daxili turizm (inside) isə, qeydiyyat maneələri olmayan, milli gəlirin bölgələr arasında paylanmasına müsbət təsir göstərən yerli, ölkədaxili və ya milli turizmin bir formasıdır.

- Yaşa görə:

Gənc (aktiv turizm: ekstremal və ya macərə, idman, rafting, ov turizmi və s.) və ahıllar turizmi (passiv turizm: dağ və dəniz kurortlarında istirahət və s.).

- Gəlirə və sosial statusa görə:

Bura adətən, orta təbəqəni təşkil edən kütləvi sosial turizm və azlıqda olan zəngin bir qrupu təmsil edən elitar turizm aiddir.

- Müəyyən məqsədlərə görə:

Bura, işgüzarlıq (elmi, konqres, ixtisaslaşma turizmi, kommertiya turizmi və s), əyləncə, istirahət və maraq ilə əlaqədar edilən səfərlər aid ola bilər (kruiz, dağ və dəniz çimərliyi turizmi beynəlxalq turizmin 70% təşkil edir), həmçinin mədəni turizm (tarixi şəhərlər və abidələr, muzeylər, musiqi festivalları, karnavallar, milli bayramlar, etnik turizm), dini turizm (müqəddəs yerlərin ziyarəti), aqrar və ekoloji turizm (sivilizasiyadan uzaq ucqar təbiət yerlərinə səyahət) aid oluna bilər.

Həmçinin, bu fəsildə turizmin inkişafına təsir edən amillərin təsnifatı tədqiq edilmişdir. Qeyd edilmişdir ki, turizmin beynəlxalq sosial fenomenə çevrilməsini təmin edən və ya əksinə olaraq onun tənəzzülünə şərait yaradan bir çox amillər mövcuddur. Turistika çərçivəsində turizmin inkişafını təmin edən amillər barədə müxtəlif təsnifatlar vardır. Adətən turizm üçün pozitiv olan amillər iki qrupa bölünür: statik (dəyişməyən) və dinamik (dəyişən). Statik amillər – təbii və mədəni-tarixi resursların kəmiyyət və keyfiyyətində üzə çıxan ərazinin dəyişməz rekreasion-resurs potensialını ifadə edirsə, dinamik amillər – siyasi, maliyyə-iqtisadi, maddi-texniki və sosial-demoqrafik amilləri ifadə edir. Lakin statik amillərin də dəyişməzliyinin nisbi xarakter daşdığını nəzərə alsaq, bu cür bölgünün gerçəkliyi tam mənada əks etdirmədiyini söyləyə bilərik. Bir qrup yerli alimlər dünya təcrübəsinə və Azərbaycan reallığına əsaslanaraq, obyektiv amilləri – daxili amillər (təbii, tarixi-mədəni, sosial-demoqrafik, daxili siyasi, iqtisadi, ekoloji amillər), xarici amillər (beynəlxalq turizm texnologiyaları və tendensiyaları, ölkənin daxildəki siyasi-iqtisadi durumu ilə bağlı olan beynəlxalq imici, əsas tərəfdaş ölkələrdə iqtisadi durum, qlobal faciələr), etatik amillər (hüquqi-normativ baza, siyasi, iqtisadi və sosial tənzimləmələr) və bazar amilləri (turizm sənayesi sahələri, bazar infrastrukturunu, şirkət amilləri) şəklində sistemləşdirir. Düşünürük ki, bu təsnifat gerçəkliyi daha məqsədəuyğun şəkildə əks etdirir. Lakin tədqiqatımız turizmin sosial-mədəni amillərinin tədqiqinə həsr olunduğu üçün, biz tədqiqatımızın istiqaməti ilə əlaqədar olaraq bu təsnifatı bir qədər fərqli şəkildə təqdim edəcəyik. Yəni, göstərilən bütün amillərin bir-biri ilə üzvi şəkildə bağlı olduğunu nəzərə alaraq, onları sosial-mədəni amillərin çərçivəsində dəyərləndirməyə çalışacağıq. Belə ki, işdə turizmin inkişafına təsir edən amillər aşağıdakı təsnifat üzrə izahlı təhlil edilmişdir:

- 1) təbii amillər;
- 2) maddi-texniki amillər;
- 3) siyasi amillər;
- 4) iqtisadi amillər;
- 5) sosial amillər;
- 6) sosial-mədəni amillər.

Bu bölmədə aparılmış müxtəlif amillərin təhlili nəticəsində qeyd edə bilərik ki, hər iki (tam açıq və tam qapalı) mühit arasında orta mövqedə dayanan ölkələr və yerlər turizm üçün daha cəlbedicidirlər. Çünki onlar qismən qapalılıqları ilə özünəməxsusluqlarını qoruyub saxladıkları kimi, qismən açıqlıqları ilə beynəlxalq turizmin inkişafına şərait yaradırlar.

Birinci fəslin son paragrafı Azərbaycanda turizmin inkişaf dinamikasına həsr edilmişdir. Qədim və orta əsrlərdən Böyük İpək Yolu üzərində bərqərar olan, şərqlə qərbi, şimal ilə cənubu birləşdirən Azərbaycan ərazisi dünyanın fərqli yerlərindən müxtəlif məqsədlərlə gələn insanların (dini, ticarət, siyasi və tanışlıq) gəlib-keçdiyi və gəzib-dolaşdığı məkana çevrilmişdir. Bu ərazilərdən keçən ticarət karvanları əsas səyahət növü olmuş və bu yolun üzərində olan şəhərlər (Marağa, Ərdəbil, Təbriz, Naxçıvan, Ordubad, Şəki, Gəncə) beynəlxalq statuslu ticarət mərkəzlərinə çevrilmişlər. XIV əsrin ortalarından şimal-cənub yolu (Rusiya-İran-Hindistan) aktuallaşdığı üçün, Bakı şəhəri beynəlxalq ticarət və səyahətlərin mərkəzlərindən birinə çevrilmişdir. Bunlar həmin dövrdə İçərişəhərdə tikilən karvansarayların sayında və səyyahların xatirələrində öz əksini tapır.

XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Bakı karvansaraları mehmanxana kimi xidmətə verilmişdir. Buna paralel olaraq Bakıda "Metropol", "Bolşaya Moskva", "İmperial", "Astoriya", "Ermitaj", "Marsel", "Madrid" kimi səviyyəli mehmanxanalar var idi. Azərbaycan ərazisində müasir mənada anladığımız turizmin tarixi məhz bu dövrdən başlayır. Krım-Qafqaz dağ klubunun 1908-ci ildə Bakıda açılan şöbələri Azərbaycanda müasir turizmin təməlini qoydu. 1910-cu ildən Qafqaza səyahətlər təşkil edən Rusiya Turist Cəmiyyəti turizmin Azərbaycan ərazisində formalaşmasına təkan vermişdir. İkinci Dünya Müharibəsinə kimi Azərbaycan SSR-də bir çox müvafiq qurumlar ("Proletar Turizm və Ekskursiyalar Cəmiyyəti", Həmkarlar İttifaqı) tərəfindən istehsal sahəsində işləyən işçilərin əmək fəaliyyətlərini təkmilləşdirmək məqsədilə Xəzər sahilinə bir çox ekskursiyalar təşkil olunmuş və bəzi yerlərdə (Hacıkənd, Göygöl sahili) əzsaylı istirahət yerləri açılmışdır. "Sovetski turist" (1928) və "İnturist" (1929) səhmdar cəmiyyətləri 1929-cu ildən başlayaraq Qafqaza və Cənubi Qafqaza turist marşrutları təşkil etmişdi. Bakıda

mərkəzi turizm təşkilatlarının bölmələri fəaliyyət göstərirdi. Bu bölmədə həmçinin turizm sahəsində dövlətin qarşısında duran vəzifələr təhlil edilmiş, turizm sektorunun inkişafı istiqamətində görülmüş işlərlə əlaqədar cari vəziyyət öyrənilmişdir. Azərbaycanda turizmin inkişafına təkan verən amillər müəyyən edilmişdir. Eyni zamanda bəzi ölkələrdən Azərbaycana asan viza sistemi ilə gələn turistlər say dinamikasına baxılmışdır.

“Sosial-mədəni amillərin turizmin inkişafında rolu”na həsr edilmiş ikinci fəsilə ilkin olaraq sosial amillərin turizmin inkişafına təsirləri nəzərdən keçirilmişdir. Bilirik ki, Azərbaycanda turizmin müxtəlif sahələrini, xüsusilə sosial-mədəni aspektlərini araşdırmaq üçün statistik materiallar kifayət qədər deyildir. Bu sahədə elmi fəaliyyəti irəli aparmaq üçün turizm statistikasını təkmilləşdirmək lazımdır. Biz, turizmin inkişafına təsir edən sosial-mədəni amilləri müəyyənləşdirmək üçün Bakıda və Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində yerli əhali arasında sosioloji sorğu keçirdik. Əldə etdiyimiz bilgilər bizə problemin araşdırılmasında qismən yardımçı oldu. Lakin bu sahədə daha obyektiv nəticələr əldə etmək üçün müvafiq sahədə bir neçə və daha geniş miqyaslı sosioloji araşdırmaların aparılmasına ehtiyac vardır.

“Turistlərlə yaxın təmasda olan bir işlə məşğul olmaq istərdinizmi?” – sualına rəyi soruşulan 103 qadın respondentdən 43 (41,7 %) nəfəri “hə”, 60 (58,2 %) nəfəri “yox” cavabını vermişdir. Müvafiq suala rəyi soruşulan 159 kişi respondentdən 78 (49 %) nəfəri “hə”, 81 (51 %) nəfəri “yox” demişdir. Respondentlərin əksəriyyətinin yaşı 18-35, təhsil səviyyələri orta-ali, əksərinin gəlirləri 150-400 manat arasında olan və əsasən evli, dini mərasimlərə laqeyd olan insanlardır. Respondentlərin yarısından çoxunun turistlərlə bağlı hər hansı bir işdə iştirak etməkdən imtina etməsinin bir neçə səbəbi vardır. Onlardan biri, əksər əhalinin bu sahədən gəlir əldə etmək barədə təsəvvürünün olmaması və real gəlir əldə etməməsi ilə bağlıdır. Sorğu nəticələrinə əsasən belə nəticəyə gəlinmişdir ki, turizmin iqtisadi və ticari səmərəsini respondentlər cüzi şəkildə hiss edirlər. Buradan belə qənaətə gələ bilərik ki, əsas səbəblərdən biri bölgələrdə əhali arasında müvafiq sahədə təbliğat işləri zəif aparılmasıdır. Həmçinin, dil və ya digər problemlərlə əlaqədar ünsiyyət qurmaqda çətinlik çəkən insanlar

bu kimi münasibətlərdən uzaqlaşmağa çalışırlar. Lakin şəhər yerlərində vəziyyət bir qədər fərqlidir. Xüsusilə, gənclər arasında könüllülər dəstəsinə can atanların sayı çox olmuşdur. Bu sahədə universitetlərin təşkilatçılıq rolu da böyükdür.

Aparılmış təhlillərdən belə nəticəyə gəlinmişdir ki, Azərbaycanda turizmin inkişafı üçün turistlərə xidmət səviyyəsinin yüksəldilməsinə və turistlərlə yerli əhalinin sosial-iqtisadi və mədəni münasibətlərinin yüksək səviyyəyə qaldırılmasına ehtiyac vardır. Məhz, bu amil turistlərin gəlişinə təsir edən əsas amil kimi, həm də turizmdən gələn gəlirlərin artımına, iqtisadiyyatın və ticarətin inkişafına müsbət təsir göstərir. Tərəflər arasında qurulan sosial-mədəni münasibətlər hər iki tərəfin mədəni baxımdan inkişafını təmin edir. Bunun bariz nümunəsini yerli əhali arasında apardığımız sosioloji sorğu təsdiq edir. “ I Avropa Oyunlarının Azərbaycanda keçirilməsi sizə hansı imkanlar yaratdı?” – sualına cavab verən respondentlərin böyük bir qismi “dil öyrənməyin vacib olduğunu anladım” (qadınlar 50 nəfər, kişilər 75 nəfər) və “davranışlarımda və dünyagörüşümdə dəyişiklik yarandı” (qadınlar 37 nəfər, kişilər 25 nəfər) cavabını seçmişlər.

Bununla yanaşı qeyd edə bilərik ki, turizmin inkişafı şübhəsiz sosial problemlərin həllində müsbət rol oynayır. Azərbaycanda turizmin inkişafı üçün münbit sosial-mədəni baza mövcuddur. Bir tərəfdən əhalinin cinsindən asılı olmayaraq savadlı olması, digər tərəfdən onun tolerant dəyərlərə sahib olması buna şərait yaradır. Məhz, bu göstəricilər turistlərlə yerli əhali arasında ünsiyyətin qurulmasını təmin edən əsas amillərdir.

Ümumilikdə, deyə bilərik ki, turizm Azərbaycan üçün yeni bir hadisədir. Bu səbəbdən onun inkişafı ilə bağlı müəyyən sosial-mədəni problemlərin ortaya çıxması labüddür. Lakin Azərbaycanı ziyarət edən turistlər daima azərbaycanlıların tolerant, qonaqpərvər və gülərlü bir xalq olduğunu xüsusi olaraq vurğulayırlar. Məhz, bu milli keyfiyyətlər ölkədə turizmin inkişafı üçün əsas şərtidir.

Bu fəsilə həmçinin Azərbaycana müxtəlif ölkələrdən gələn turistlərin sayı, eyni zamandan Azərbaycandan gedən turistlərin sayı üstünlük təşkil edən ölkələr seçilməklə müqayisəli təhlil edilmişdir. Eyni zamanda, Azərbaycanda yerləşən turistlərin sayında yerli turistlərin və əcnəbi turistlərin payı üzrə statistik təhlil aparılmışdır.

Aparılmış təhlillər və sorğu nəticələrinə əsaslanmaqla Azərbaycanda turizmin sosial amillərə və sosial amillərin turizmə təsirinin təhlili əsasında təklif və tövsiyələr irəli sürülmüşdür.

İkinci fəslin mədəni amillərin turizmdə inkişaf istiqamətlərinə həsr edilmiş bölməsində ölkə rəhbərinin dəstəyi ilə Azərbaycanda keçirilmiş bir sıra beynəlxalq konfrans və festivalların turizmin inkişaf etdirilməsi baxımından böyük əhəmiyyəti vurğulanmışdır. Bunlar bir tərəfdən milli-mənəvi dəyərlərin inkişaf etməsinə, digər tərəfdən də mədəni turizmin inkişafına şərait yaradır. Çünki milli-mənəvi dəyərləri, milli özünəməxsusluğu inkişaf etdirmədən hər hansı mədəni turizmdən bəhs etmək absurddur. Turizmin inkişafında əhalinin mədəni səviyyəsi müsbət baxımdan təsir göstərdiyi kimi, turizm əhalinin mədəni səviyyəsinin yüksəlməsinə də şərait yaradır.

Qəbul edilən faktdır ki, turistlər səfərdə olduqları yerlərdə tam liberal mühit axtarırlar. Bu mühit bəzən bölgələrdə ənənəvi stereotiplərin və dəyərlərin ortadan qalxmasına təsir göstərir. Yəni, kiçik turistik bir məkanda mədəniyyətlərin toqquşması durumu meydana çıxır. Bunun müsbət tərəfləri qapalı mədəniyyətlərin açıq mühitə inteqrasiya olunaraq inkişaf etməsinə, mənfi tərəfləri zəif mədəniyyətlərin əriməsinə səbəb olur.

Azərbaycanda keçirilən böyük beynəlxalq idman, siyasi, elmi tədbirlər, yarmarkalar, sərgilər, festivallar, konqreslər mədəni turizmin ölkədə inkişafına şərait yaradır. Xüsusilə, böyük tədbirlərin mərkəzi Bakı şəhəridir. Lakin Qəbələ, Şəki, Gəncə, Naxçıvan kimi şəhərlər də tədricən bu tədbirlərin mərkəzinə çevrilməkdədir. Bu tədbirlərin coğrafiyası genişlədikcə, bölgələrdə də şəhərləşmə prosesi sürətlənir. Yəni, mədəni tədbirlər bölgələrin sürətlə infrastrukturunun inkişafına, abadlıq işlərinin artmasına və sosial-iqtisadi problemlərin qismən həllinə şərait yaradır.

Ümumiyyətlə, qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan ərazisi qədim tarix və mədəniyyətə malik olduğu üçün, əsasən neolit dövründən bu günə kimi bütün ardıcıl tarixi dövrləri əks etdirən zəngin tarixi-mədəni abidələrlə, müasir dövrdə ənənəvi mədəniyyəti yaşadan xalq sənəti növləri, milli mətbəxi ilə zəngindir. Azərbaycan xalqının həyat tərzinə çevrilən tolerantlıq və ölkə ərazisində mövcud olan multukultural mühit, əslində bu zəngin mədəniyyət tarixinin sosial-mədəni davranış

normallarında inikasidir. Çünki Azərbaycan ərazisində tarixən kök salan mədəni müxtəliflik vahid milli şüurun formalaşmasına öz təsirini göstərmişdir. Bu baxımdan, insanların dünyagörüşü, milli-mədəni şüuru mədəni turizmin inkişafında əsas rolunu oynayır. Bizim yerli əhali və əcnəbi turist respondentləri arasında keçirdiyimiz sorğular da bunu təsdiq edir.

Son illər 100-dən çox mədəniyyət saraylarının, 219 muzeyin, 35 rəsm qalereyasının, 25 dövlət teatrının, 3161 kitabxana-informasiya sahəsinin maddi-texniki bazası müasir tələblər səviyyəsində bərpa olunmuş, muğam sahəsində yeni istedadlar aşkar edilmiş, xalq sənətkarlığı və mədəni irsimizin müxtəlif sahələri inkişaf etdirilmişdir.

Bu bölmədə aparılmış təhlillər nəticəsində bölgədə sosial-mədəni durumun qorunub saxlanılması və inkişafı, paralel şəkildə mədəni turizmin inkişafının təmin edilməsi ilə əlaqədar təkliflər irəli sürülmüşdür.

İkinci fəslin Azərbaycanda turizm bölgələrinin mövcud potensialları və onların perspektivləri adlanan bölməsində Azərbaycanda inkişaf səviyyəsi, ehtiyatların fərqliliyi, təbii şəraiti və perspektivliyinə görə fərqlənən və müxtəlif turizm növlərinin formalaşdığı səkkiz turizm bölgəsi təhlil edilmişdir:

- 1) Bakı-Abşeron turizm bölgəsi;
- 2) Quba-Xaçmaz turizm bölgəsi;
- 3) Lənkəran-Masallı turizm bölgəsi;
- 4) Şəki-Zaqatala turizm bölgəsi;
- 5) Şamaxı-İsmayıllı turizm bölgəsi;
- 6) Gəncə-Qazax turizm bölgəsi;
- 7) Naxçıvan turizm bölgəsi;
- 8) Qarabağ turizm bölgəsi.

Qeyd edilən hər bir turizm bölgəsi üzrə ərazinin təbii şəraiti, mədəni-tarixi abidələri, bölgənin özünəməxsusluğu, əsas turizm potensialı, problemlər və perspektivlər tədqiq edilmişdir. Belə ki, Azərbaycanda turizm bölgələrinin potensialından kifayət qədər istifadə olunmamışdır. Bu bölgələrdə turizmin perspektivlərini müəyyənləşdirib, onların gerçəkləşdirilməsi istiqamətində layihələrin işlənib hazırlanmasına ehtiyac vardır. Azərbaycanda turizm qeyri-neft sahəsi kimi inkişaf etdirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edən

sahələrdəndir. Neftdən gələn gəlirlər hesabına ölkədə maddi-texniki infrastrukturun inkişafı təmin olunmuşdur.

Prezident İlham Əliyev bildirib ki, "Ona görə hazırda bax bu turizm və nəqliyyat infrastrukturunu bizə imkan verir ki, bu sektoru sürətlə inkişaf etdirək. Məni daha çox sevindirən odur ki, hazırda bölgələrdə ən müasir səviyyədə otellər tikilir. Şimal-qərb zonasında, bax, Şamaxıda artıq ikinci oteldir. Biri də tikilir. Qəbələ şəhəri artıq Azərbaycanın turizm mərkəzinə çevrilmişdir. Beynəlxalq Aeroport və dörd, ya da ki, beş beşulduzlu otel artıq fəaliyyət göstərir. Şəki bizim qədim şəhərimizdir. Orada da otellər tikilib. Şimal istiqamətində "Rixos" artıq Qubada fəaliyyət göstərir. Böyük qolf meydançası da vardır, burada dünya çempionatları keçirmək mümkündür. "Şahdağ" qış-yay turizm mərkəzi. Orada artıq üç otel açılıbdır - "Şahdağ", "Pik Palas", "Zirvə", dördüncüsü də tikilir. Qusar və Qəbələ rayonlarında dağ xizəyi kompleksləri açılmışdır. Bu, Azərbaycanda heç vaxt olmamışdır. Yəni, turizm Azərbaycanda hazırda ən sürətlə inkişaf edən sahələrdən biridir.

Bölmə üzrə aparılmış təhlillərdən belə nəticəyə gəlinmişdir ki, digər turizm bölgələrində mövcud turizm növləri ilə yanaşı, yeni turizm növlərini də inkişaf etdirmək, təkmilləşdirmək imkanları və perspektivlər mövcuddur. Bölgələrdə olan təbii və sosial-mədəni resurslar hələ lazımınca dəyərləndirilməmiş, mövcud potensialdan tam istifadə edilməmişdir. Müasir dövrdə ekologiyanı və mədəni özünəməxsusluğu qorumaq məqsədini daşıyan yeni davamlı turizm növünün Azərbaycanda inkişafı üçün zəmin vardır. Xüsusilə, Lahıc, Göygöl, Quba kimi yerlərimizdə multikultural mühitin harmonik və ekzotik mənzərəsini nümayiş etdirən etnik turizmi inkişaf etdirmək olar.

Tədqiqatın gedişində təhlil və dəyərləndirmələr əsasında mövcud vəziyyətlə bağlı aşağıdakı nəticə və təkliflər əldə edilmişdir.

Turizm, xüsusilə turizm sosiologiyası elmi baxımdan gənc sahə olduğu üçün, onun kateqorial aparatı hələ yetərincə formalaşmamışdır. Bu baxımdan, turizmin elmi anlayışları ilə bağlı elmi ictimaiyyətdə geniş diskussiyalar, mübahisələr davam etməkdədir. Lakin bu sahədə aparılan hər bir yeni elmi tədqiqat işi turizm elminin formalaşmasına və inkişafına təkan verir. Ölkəmizdə turizm sahəsində aparılan

tədqiqat işləri Azərbaycanda turizmin elmi-nəzəri əsaslarının formalaşmasına və onun bazasında praktiki fəaliyyətlərə şərait yaradır.

Turizmin inkişafına təsir edən amillərin nəzəri əsaslarının tədqiqi göstərir ki, turizm hərtərəfli inkişafa əsaslanan və eyni zamanda, hərtərəfli inkişafı tənzimləyən bir sektordur. Yəni konkret bir strateji layihə olmadan və bu layihə dövlət tərəfindən hərtərəfli şəkildə dəstəklənmədən turizmin inkişafına nail olmaq mümkün deyildir. Xüsusilə, bu sahədə yerli şəraiti, insanları dərinlən bilən və turizmin inkişafına təsir edən amilləri önə çıxararaq dəyərləndirməyi bacaran peşəkar turizm kadrlarına böyük ehtiyac vardır.

Dissertasiyada Azərbaycanda turizm və onun inkişafına təsir edən sosial-mədəni və digər əsas amillər ətraflı tədqiq olunur. Azərbaycanda turizmin inkişafına təsir edən sosial-mədəni amillərin tədqiqi ilə bağlı keçirdiyimiz sosioloji sorğu materiallarının təhlilinə, eyni zamanda Dövlət Statistika Komitəsinin statistik materiallarına və yerli tədqiqatlara əsaslanır. Biz, 2015-ci il Avropa Oyunları ilə bağlı Bakı şəhərində və Azərbaycanın müxtəlif rayonlarında xarici turistlər arasında, həmçinin Bakı şəhərində və Azərbaycanın müxtəlif rayonlarında yerli əhali arasında keçirilən sosioloji sorğunun nəticələri əsasında müəyyən qənaətlər əldə etdik. Apardığımız sosioloji sorğunun gender meyarları, demografiya, sosial-iqtisadi vəziyyət, təhsil və ailə səviyyəsi baxımından təhlili və aparılan tədqiqatların sistemli analizi, Azərbaycanda turizmin inkişafına təsir edən sosial-mədəni amilləri və turizm bölgələrinin potensialını, mövcud problemlərini müəyyənləşdirməyə imkan yaratdı.

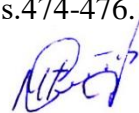
- Azərbaycanda turizmin inkişafını təmin etmək üçün, turizmin elmi-nəzəri, sosioloji bazasının zənginləşdirilməsinə ehtiyac vardır.
- Bölgələrdə turizmin inkişafı üçün, multikultural və tolerant mühitin inkişaf etdirilməsi sahəsində geniş maarifləndirmə işlərinin aparılmasına ehtiyac vardır.
- Ölkədə turizm ilə bağlı maarifləndirmə işlərinin genişləndirilməsi üçün, turizm ilə bağlı KİV və təhsil sahəsində müvafiq işlərin görülməsi vacibdir.

- Turizmdə davamlı sosial-mədəni və digər amillərin kompleks şəkildə inkişafını təmin edən müvafiq modellərin, konsepsiyaların işlənilib hazırlanmasına ehtiyac vardır.
- Bölgələrdə təhsil sahəsində xarici dil və kulturoloji biliklərin inkişaf etdirilməsinə ehtiyac vardır.
- Qonşu dövlətlərlə turizm sahəsində rəqabət aparmaq üçün, bütün yaşayış səviyyələrinə uyğun rahat qonaq evləri, mehmanxanalar və istirahət mərkəzlərinin tikilməsinə, mədəni xidmət səviyyəsinin yüksəldilməsinə ehtiyac vardır.
- Turizmin inkişafı, bölgələrdə ekoloji mühitin və fermer təsərrüfatının inkişafı ilə qarşılıqlı əlaqədədir.
- Turizmin inkişafı ölkədə urbanizasiya, demoqrafiya, əmək miqrasiyası və digər sosial-iqtisadi, sosial-mədəni problemlərin tənzimlənməsinə şərait yaradır.
- Ölkədə ekoloji turizm kəndlərinin müəyyənləşdirilməsinə və onların xüsusi nəzarət altına götürülməsinə perspektiv baxımdan ehtiyac vardır.
- Azərbaycanın daha müsbət beynəlxalq imicininin formalaşması üçün, etnik və mədəni turizmin inkişaf etdirilməsinə ehtiyac vardır.
- Azərbaycanda kütləvi turizmi inkişaf etdirmək üçün, 18-45 yaş həddində olan turistlərin tələb və maraqları, orta gəlir səviyyələrinin nəzərə alınması vacibdir.
- Azərbaycanda ekstremal, əyləncəli və digər bu növ fəal turizm növlərinin inkişaf etdirilməsinə ehtiyac vardır.
- Turizmin inkişafı üçün, yerli əhalinin bölgənin təbii, sosial-mədəni davamlılığını qorumaq işində və davamlı turizm gəlirlərinin artmasında maraqlı olmasını təmin edən layihələrə ehtiyac vardır.
- Turizmdən gələn gəlirlərin böyük hissəsi yerli xalqın sosial-mədəni, sosial-iqtisadi problemlərinin həllinə, həmçinin yerli təbii, sosial-mədəni durumun təkmilləşməsinə yönəldilməsi üçün yerli bələdiyyə orqanlarının üzərinə böyük məsuliyyət işi düşür.

Ümumiyyətlə, hər bir ölkədə turizm sənayesinin inkişafı, həmin ölkənin iqtisadiyyatının inkişafına fayda gətirməklə yanaşı, bu ölkənin sosisiomədəni səviyyəsinin yüksəlməsinə stimül verir.

Dissertasiya işinin əsas müddəaları, əldə olunan nəticə və təkliflər müəllifin dərc olunmuş aşağıdakı məqalə və tezislərində öz əksini tapmışdır:

1. Salıfov, T. Turizmin inkişafına təsir edən mədəni amillər // -Bakı: Avrasiya Universiteti – Sivilizasiya, -2017 (36). Cild 6, N4, -s. 37-41.
2. Salıfov, T. Azərbaycanda turizmin sosial-mədəni istiqamətdə araşdırılmasının yolları // -Bakı: Bakı Qızlar Universiteti – Elmi Əsərlər, -2017. N4, -s.336-342.
3. Salıfov, T. Azərbaycanda sosial amillərin turizmin inkişafında rolu // Bakı: AMEA Gənc tədqiqatçı elmi-praktik jurnal, -2017. III cild, N2, s.263-265.
4. Salıfov, T. Əhalinin məşğulluğunda turizmin rolu // Bakı: AMEA. Fəlsəfə İnstitutu Elmi Əsərlər beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, -2017. N2 (29), s.174-180.
5. Салыфов, Т. Динамика развития туризма в Азербайджане // Одеса: Причорноморський Науково-Дослідний Інститут Економіки Та Інновацій, ГАБИТУС. Науковий журнал. Випуск -2018, с.88-92.
6. Салыфов, Т. Социальные факторы, влияющие на развитие туризма // Учим управлять и учимся управлять: Третий сб. науч. ст. / Кузбас. гос. технический ун-том. Т.Ф.Горбачева; сост. и науч. ред. Н.А.Заруба, Н.Н. Егорова, – Кемерово, 2017, -с.72-80.
7. Salıfov, T. Turizmin inkişaf problemləri // Turizm və rekreasiya XXI əsrdə: problemlər və perspektivlər, - Bakı, 2013, -s.111-113.
8. Salıfov, T. Cəmiyyətin həyatında turizmin əhəmiyyəti // Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XVIII Respublika elmi konfransının materialları, - Bakı, 2013. II cild, s.474-476.

Dissertasiyanın müdafiəsi “29” noyabr 2021-ci il tarixində saat 14:00-da Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutunun nəzdində fəaliyyət göstərən BED 3.02 - Birdəfəlik Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ1143, Bakı şəhəri, Hüseyn Cavid prospekti 115, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutu, IX mərtəbə, konfrans zalı

Dissertasiya ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutunun kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutunun rəsmi internet saytında (www.philosophy.edu.az) yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat “28” oktyabr 2021-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 25.10.2021. Kağızın formatı: 60x84 ^{1/16}.
Sifariş 24/10. Həcmi 1 ç.v. (34859 işarə)
Ofset kağızı №1. Tiraj 100.

*“AA – Poliqraf” istehsalat-kommersiya birliyində
hazır diopozitivlərdən istifadə olunmaqla çap edilmişdir.
E-mail: capevi@internet.ru Əlaqə üçün: (055)201-28-09*